

УДК 378.011.5-051:373.3

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\)-627-643](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5)-627-643)

Хімчук Ліліана Іванівна доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», вул. Шевченка, 57, м.Івано-Франківськ, 76000, тел.: (099) 001-94-75, e-mail: liliana.khimchuk@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9243-3131>

Червінська Інна Богданівна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, тел.: (050) 671-61-06, e-mail: inna.chervinska@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0745-1413>

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ «ОБРАЗУ-Я» СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ТА ЙОГО КОМПЕТЕНТНОСТІ З ПРОЄКТУВАННЯ УСПІШНОГО ПРОФЕСІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі становлення майбутніх учителів в умовах реформування освіти й переходу суспільства до епохи цифровізації.

Здійснено теоретичний аналіз підходів до формування компетентності майбутніх учителів з проєктування професійного майбутнього. Вирізнено концепцію діагностики й розвитку педагогічних здібностей (І.Зязюн), концепцію компетентнісного підходу до організації життєтворчого проєктування саморозвитку особистості (В.Доній, І.Єрмаков, Г.Несен, В.Нечипоренко, Д.Пузіков, Л.Сохань та ін.), теорію становлення й розвитку власного образу (Р.Бернс, М.Гриньова, Д.Сьюпер).

Визначено поняття «компетентність з проєктування успішного професійного майбутнього». Установлено, що компетентність з проєктування успішного професійного майбутнього є важливим компонентом базових компетентностей, які активно удосконалюються майбутніми учителями в процесі життєпізнання, формування уявлень про власне професійне життя, пізнання його сенсу, усвідомлення свого призначення та активного реагування на зовнішні чинники навколишнього середовища, які мають суттєвий вплив на життєві процеси людини; визначення цілей життєдіяльності й засобів для їх досягнення.

Зосереджено увагу на тому, що чітке усвідомлення власних бажань і очікувань від майбутньої професії, сприяє успішній професійній самореалізації вчителів.

Встановлено, що для учителя з високим рівнем професійної

компетентності характерними особистісними та громадянськими якостями є бажання й здатність позитивно впливати на навколишніх людей, бути готовим до передачі цих якостей учням, готовність до сприйняття глобалізаційних процесів, конкурентності, прагнення до підвищення рівня професійної компетентності.

Визначено дидактичні аспекти та висвітлено методи формування компетентності майбутніх учителів з проєктування успішного професійного майбутнього.

Ключові слова: майбутні учителі, професійне майбутнє, життєпередбачення, життєорганізація, компетентність з проєктування успішного професійного майбутнього.

Khimchuk Liliana Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Professional Methods and Technologies of Primary Education, Vasil Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivsk, 76000, tel.: (099) 001-94-75, e-mail: liliana.khimchuk@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9243-3131>

Chervinska Inna Bohdanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivsk, 76000, tel.: (050) 671-61-06, e-mail: inna.chervinska@pnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0745-1413>

DIDACTIC ASPECTS OF THE FORMATION OF THE MODERN TEACHER'S «IMAGE-I» AND HIS COMPETENCE IN DESIGNING A SUCCESSFUL PROFESSIONAL FUTURE

Abstract. The article is devoted to the topical problem of the formation of future teachers in the context of education reform and the transition of society to the era of digitalization.

Theoretical analysis of approaches to the formation of the competence of future teachers to design a professional future. The concept of diagnostics and development of pedagogical abilities (I. Zyazyun), the concept of the competence approach to the organization of life-creating designing of self-development of the person (V. Doniy, I. Yermakov, G. Nesen, V. Nechiporenko, D. Puzikov, L. Sokhan, etc.) are distinguished, the theory of formation and development of own image (R. Burns, M. Grineva, D. Super).

The definition of the concept of "competence in designing a successful professional future" is given. It is established that the competence to design a successful professional future is an important component of basic competencies, which are actively improved by future teachers in the process of life knowledge, forming ideas about their professional life, knowledge of its meaning, awareness of

their purpose and active response to external environmental factors. impact on human life processes; definition of the purposes of vital activity and means for their achievement.

The focus is on the fact that a clear awareness of their own desires and expectations from the future profession, contributes to the successful professional self-realization of teachers.

It is established that for a teacher with a high level of professional competence characteristic personal and civic qualities are the desire and ability positively influence to others, be ready to transfer these qualities to students, willingness to accept globalization, competitiveness, desire to increase professional competence.

Didactic aspects are defined and methods of formation of competence of future teachers on designing of the successful professional future are covered.

Keywords: future teachers, professional future, life expectancy, life organization, competence in designing a successful professional future.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації суспільного буття, спонукають освітню спільноту звернутися до гуманних цінностей, високодуховного рівня розвитку й професійної компетентності вчителів. Створення глобального інформаційного простору, призвело до того, що вчитель перестав бути основним носієм нових знань. До особистості вчителя і його професійної готовності, висуваються нові вимоги, які зумовлені запитам сучасного цифрового суспільства. Відповідно до Професійного стандарту, функції вчителя набули якісно нового значення. Зокрема, важливою складовою загальних компетентностей вчителя є його «здатність до особистого і професійного самовизначення, самоствердження й самореалізації впродовж життя, до цінування багатоманітності у суспільстві (культура самовираження)»[1]. Прагнення майбутнього вчителя до постійного самопізнання й саморозвитку, забезпечує його високий рівень професійної компетентності. Протягом навчання в закладах вищої освіти, студентам, які здобувають професію вчителя потрібно знайти власний спосіб формування педагогічного образу й побудувати систему життєвих сенсів і завдань. Тому, важливого значення набувають уявлення майбутніх учителів про професію педагога й образ власного професійного «Я». Ключовою для становлення «образу – Я» майбутніх учителів є наявність знань, які вирізняють суб'єктивне «Я» у порівнянні з іншими, дають їм можливість усвідомлювати власну унікальність та неповторність й сприяють формуванню системи самоідентичності, що містить інформацію про спільні риси й характеристики, котрі поєднують їх з іншими людьми [2].

За теорією відомого американського психолога Дональда Сьюпера, люди намагаються вибирати професію, що відповідає їхнім уявленням про себе[3]. Гармонійне співвідношення вибраної професії й загального уявлення особистості про саму себе, сприяє досягненню високого рівня самоактуалізації, тобто прагнення особистості використовувати у своїй діяльності таланти,

здібності, можливості.

Проблема формування компетентності в майбутніх учителів проектувати професійне майбутнє актуальна ще й тому, що узгодження їх бажань, можливостей, дій в сприятливому для них середовищі – є запорукою життя, в якому вчитель почувається щасливо. В цьому аспекті яскравим і мотиваційним є вислів Стіва Джобса: «Розберіться в собі й зрозумійте, що ж ви любите. Це має такий же прямий стосунок до вашої роботи, як і до вашого особистого життя. Робота займе велику частину вашого життя, і єдиний шлях до самоповаги – робити те, що ви вважаєте вартим великих зусиль. А єдиний спосіб виконати таку роботу – це любити те, чим ви зайняті. Не час розкисати!» (С.Джобс).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний аналіз становлення професійного образу вчителя дає підстави стверджувати, що основними чеснотами, якими мав бути наділений вчитель до початку ХХ століття, вважали любов до ближнього, доброту, мудрість. На початку ХХ століття суспільство хотіло бачити вчителя, якому притаманні такі якості, як ерудиція, професіоналізм, комунікабельність, знання мови, культури, історії та традицій свого народу. В цей період основним способом наближення вчителя до ідеального образу вважали здатність до самовдосконалення, характерною була тенденція до створення національного образу вчителя.

У зв'язку з розвитком цифрових технологій, середовище діяльності вчителя змінюється, відтак пріоритетними для суспільства стають інші ціннісні орієнтири. Суспільство хоче бачити педагога, який усвідомлює масштаби глобалізаційних змін, є відкритим для світу, поважає цінності різних народів, здатний до конструктивного спілкування зі світовими культурами, здатний сприймати нову інформацію, володіє професійними навичками, є відповідальним за свої педагогічні дії. Вчитель повинен бути здатний осмислювати соціально-економічні реалії в суспільстві та оцінювати нові тенденції щодо власної педагогічної діяльності, прогнозувати можливі педагогічні результати відносно запитів суспільства.

Особливої уваги заслуговує концепція розвитку педагогічної майстерності І.Зязюна. Розвиваючи думки В.Сухомлинського про емоційну напруженість педагогічної праці «це робота серця і нервів, це буквально щоденна і щогодинна витрата величезних душевних сил», І.Зязюн виокремлює якості педагога, які доцільно розвивати, для здійснення педагогічної діяльності без шкідливого емоційного перенапруження. До них, як справедливо вважав учений, належать: педагогічний оптимізм; впевненість у собі як в учителі, відсутність страху перед дітьми; уміння володіти собою; наявність вольових рис(цілеспрямованість, самовладання, рішучість) [4, С. 45].

Важливого значення вчений надавав самовихованню. На думку І.Зязюна самовиховання, є процесом формування людиною своєї особистості, а рушійною силою самовиховання є «розуміння невідповідності між «Я – реальним» і «Я – ідеальним» [5].

Створення власного ідеального образу вчений пов'язував зі здатністю до самопізнання, – «цілеспрямованого отримання інформації про розвиток якостей своєї особистості», що поєднує самостереження, самоаналіз, самооцінювання і самопрогнозування. На етапі самооцінювання до важливих умінь віднесено здатності до створення в уяві зображення власного «я» в теперішньому часі й аналіз відповідності реалій бажанням, амбіціям особистості. І.Зязюн підкреслював, що під час самопрогнозування відбувається відбиття у свідомості «Я – у майбутньому», вироблення установок на самозміну. Вченим була розроблена система самовиховання, що інтегрувала чотири взаємопов'язані етапи, упродовж яких реалізовувалися дії спрямовані на самопізнання, планування роботи над собою; реалізацію програми дій та моніторинг отриманих результатів [4, С. 42].

Особливе місце вчений відводив розвитку уяви й уваги. Це – психічні процеси без яких неможлива реалізація прийомів саморегуляції. Для опанування мистецтва самовдосконалення І.Зязюн вважав, що «потрібно лише мати установку на самовдосконалення, віру в можливість реалізації свого задуму і бажання отримати задоволення від праці» [4, С. 50].

Аналіз багаторічного педагогічного досвіду вихованки науково-педагогічної школи І.Зязюна, професорки М.Лещенко дає підстави стверджувати, що в сучасному освітньому просторі важливими є творчі уміння учителя, в процесі спілкування з учнями, створювати «світ добрих почуттів, духовної досконалості, що забезпечує щасливе і безпечне життя дітей...Святий обов'язок учителя – внести живу душу у процес шкільного навчання» [6]. Вчена вважає, що для того, щоб стати вчителем-майстром, потрібно мати такі якості й уміння, як: біофільна спрямованість особистості – це вміння протистояти злу, здатність захищати право дитини на життя, на творчість, на радість і щастя, створювати пізнавально-активне поле позитивного потенціалу, а також створювати дидактичні системи, що характеризуються активізацією творчості педагогів та учнів.

Розглядаючи формування особистості вчителя в сучасних умовах вчені В.Андрущенко та І.Табачек стверджують, що «розвиток сучасного педагога виразняється в формуванні загальнолюдських норм життєдіяльності, істини, добротворення, краси, свободи, поваги та любові, які є основними показниками, з позиції загальнолюдської моралі, в повсякденному житті кожної людини, але вчителя – насамперед. Адже вчитель має прищеплювати ці чесноти учням, які неодмінно порівнюють відповідність усього сказаного з образом, діями, іміджем самого педагога» [7, С. 68–69].

Незалежно від часу, протягом всієї історії становлення й розвитку педагогічної професії, образ вчителя відзначається такими якостями як висока моральність, професіоналізм, особистий приклад. Особливого значення набуває формування компетентності майбутнього вчителя самостійно проектувати власне професійне майбутнє. З цього приводу, вважаємо цінними наукові твердження професора кафедри психології Гарвардського університету

Даніеля Гілберта, про те, яким чином люди роблять і наскільки добре можуть робити прогнози щодо емоційного впливу майбутніх подій (Daniel Gilbert). У книзі «Натрапляючи на щастя, Stumbling on Happiness», що написана у формі дотепного наукового нарративу, вчений досліджує унікальну людську діяльність прогнозування майбутнього. Схарактеризуємо основні ідеї його дослідження.

Згідно з дослідженнями доктора Д. Гілберта, люди погано передбачають, ким вони стануть у майбутньому. Вчений вирізнив основні причини, що гальмують здатності проєктування:

- людині згадувати минуле набагато легше, ніж уявляти майбутнє;
- людина робить помилкові припущення, що в майбутньому все буде так, як зараз, і, що людина в майбутньому буде такою, якою вона є зараз;
- здатність людини усвідомлювати те, що пережиті деякі великі зміни у минулому;
- бачення людиною свого теперішнього «Я», як завершеності попереднього розвитку.

На основі результатів пошуку вчені визначили п'ять стратегій для уявлення та проєктування бажаного майбутнього:

- уявити бажаний образ майбутнього «Я»;
- відчувати глибоко, що б ви переживали ставши такою людиною;
- змінити теперішнє життя настільки, щоб показати окремі складові образу майбутнього «Я»;
- бути готовим до сприймання різних змін, не прив'язуючись ні до чого;
- оцінювати надбання, а не відсутні елементи [8].

Люди з віком стають менш відкритими для нових вражень, припиняють шукати новизну та зміни, перестають уявляти своє подальше майбутнє. Така участь не оминає й учителів, тому важливою умовою для забезпечення процесу сталого професійно-особистісного розвитку студентів є формування у них компетентності проєктувати професійне майбутнє.

Мета статті – актуалізувати проблему особистісного підходу майбутніх учителів до професійного саморозвитку, визначити та окреслити можливі шляхи створення «образу-Я» і проєктування успішного професійного майбутнього.

Виклад основного матеріалу. Становлення майбутніх вчителів початкових класів відбувається в мінливих умовах соціально-економічного розвитку та цифрового суспільства, це значною мірою впливає на траєкторію їх професійного шляху й майбутню кар'єру. Важливим завданням викладачів у закладах вищої освіти є навчити студентів проєктувати власне професійне майбутнє, аналізувати професійні вимоги, власні здібності, ставити цілі та знаходити шляхи для їх реалізації, вміти конструктивно використовувати час, що відведений на навчання й відпочинок.

Розглянемо основні дефініції даної проблеми, зокрема значення терміну «проєкт», що походить від латинського слова *projectus* і означає «кинутий вперед», «випнутий». В педагогічній науці цей термін розуміють, як особливу

форму взаємодії людини з зовнішнім світом. Вчені В.М.Доній, Г.Н.Несен, Л.В.Єрмаков визначають термін «проект» – як технологію життєвого самоздійснення [9].

Термін «проекувати», найчастіше вживають в галузі інженерії, дизайну, документознавства. У процесі навчання майбутніх учителів, ми – розглядаємо цей термін, як особливий вид діяльності студента, який перебуває в соціальному, територіальному, часовому просторі, ігровій, віртуальній чи природній реальності, здійснює наміри, тобто план дій, розв'язує завдання, що обумовлені часовими рамками, умовами, ресурсами, результатами й спрямовує увагу, творче мислення, фантазію, волю на певні об'єкти та суб'єкти. Уява дозволяє побачити студенту ймовірну модель заданого образу, ситуації тощо, а роздуми створюють можливість передбачити конкретний результат дій. Індукція сприяє встановленню причинно-наслідкових зв'язків і є основним підґрунтям для проектування та передбачення майбутнього [10, С.292].

Здатність майбутнього вчителя, усвідомити своє призначення в житті є важливим компонентом його самовизначення та відповідь на одвічні питання: «В чому полягає сенс мого існування?». Автори теорії мистецтва життєтворчості В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова стверджують, що «У тому випадку, коли людина не усвідомила глибинного сенсу свого життя, її першочергове завдання – визначити власну життєву мету, намагаючись усвідомити неповторність та своєрідність власного життя, розібратись у своїх внутрішніх резервах, досягнути, якою вона має бути, на відміну від того, якою вона є.

Для рефлексуючої, мислячої людини з'ясування свого життєвого призначення, сенсу свого життя набуває характеру внутрішнього імперативу й пошук сенсу життя стає іноді на тих чи інших етапах життєвого шляху головним завданням життя, рефреном усіх міркувань та духовно-моральних пошуків. Звичайно, ми можемо не замислюватись над цим і вільні ухилитися від свого справжнього призначення, але тоді «ми, як ув'язнені, провалимося в підземелля нашої долі (Ортега-і-Гассет)» [9, С.312].

Алгоритмом пошуку відповіді на це питання є звернення до наукової, художньої літератури, мемуарів, історії, біографічних наративів знаменитих людей та історичних постатей, власного життєвого досвіду. Здатність ранжувати індивідуальні життєві цінності та пріоритети. Оскільки, найбільш значущі цінності за шкалою пріоритетів особистості якраз і є сенсом її життя.

Для відповіді на питання: «В чому полягає сенс мого існування?», вчені рекомендують пройти спеціальні тести з метою виявлення глибинних сенсів, які знаходяться у підсвідомості й не відслідковуються на когнітивному рівні. Дієвим методом є саморефлексія з метою відкрити себе для самого себе, що передбачає чесний самодіалог особистості. Пеглянути життєві екстремальні ситуації в яких опинилася людина впродовж життя та проаналізувати емоційно-вольовий та поведінковий аспекти. Зокрема, Т.М. Титаренко стверджує, що «Готовність людини постійно переосмислювати власні життєві

завдання, коригувати, переформулювати їх, осюжетнюючи власний досвід, сприяє динаміці її життєконструювання» [11, С.6].

Вчена Т.М.Титаренко вирізняє в постановці життєвих завдань особистості такі властивості, як процесуальність та наративованість і стверджує, що: «не таким важливим є досягнення конкретного результату, як процес руху до нього», підкреслює важливість схильності особистості до «осюжетнення, наративного оформлення задуму» [11, С.6]. В перелік характеристик, що увиразнюють життєві завдання особистості вчена включає: «змістову наповненість, новизну, результативність, адекватність і енергетичну наповненість» [11, С.6]. Т.М.Титаренко акцентує увагу на цінності наративних практик життєвого конструювання, результатом яких є переосмислення старих і нових задумів та зміна самої особистості. Вчена розглядає життєвий шлях особистості, як зміну циклів життєконструювання, що здійснюється особистістю спільно із значущим оточенням – професійним і приватним, реальним і віртуальним [11, С. 72 – 73].

На наш погляд, саме в період навчання майбутніх учителів у педагогічному закладі, важливо формувати компетентність з проектування успішного професійного майбутнього. Мотивуючи студентів до проектування успішного професійного майбутнього варто згадати вислів керівника дослідницького центру Reputation Lab Андрія Кашпура, про те, що: «Набагато цікавіше створювати власне майбутнє, аніж намагатися пристосуватися до того майбутнього, яке тобі визначив хтось інший» [12].

Компетентність з проектування успішного професійного майбутнього визначаємо, як «здатність моделювати образ власного професійного «Я» на близьку й далеку перспективу, що передбачає такі уміння:

- визначення особистісно й професійно значущих цінностей й установок;
- створення власного інтелектуального профілю;
- визначення проблем, питань, що потребують розв'язання;
- діагностика сформованості критичних, креативних, комунікаційних, колаборативних навичок;
- створення автобіографічного цифрового наративу й визначення напрямів удосконалення власного «Я» [13, С. 294-295].

На рівень сформованості компетентності проектування успішного професійного майбутнього учителів впливає ряд здатностей: життєпізнання та життєпередбачення; самовизначення, життєорганізація, життєвдосконалення; наявність життєвих і професійних цінностей; складання професійних планів; мріяння; аналіз особистісних ресурсів та професійних результатів.

Схарактеризуємо особливості названих вище показників сформованості компетентності проектування успішного професійного майбутнього учителів.

Здатність майбутніх учителів до життєпізнання свідчить про їх можливість формувати уявлення про власне професійне життя, пізнавати його сенс, усвідомлювати своє призначення в житті та активно реагувати на зовнішні чинники середовища, які мають суттєвий вплив на життєві процеси

людини; визначати цілі життєдіяльності, обирати засоби для їх досягнення. Життєпізнання є фундаментом для життєпередбачення особистості й життєвизначення [13].

Здатність майбутніх учителів до життєпередбачення свідчить про їх уміння випереджувати життєві події та приймати рішення, передбачати умови, ситуації, наслідки подій. Досліджуючи життєтворчі компетенції особистості вчені І.Г.Єрмаков та Д.О.Пузіков розглядають життєпередбачення, як одну з найбільш важливих компетенцій життєтворчості. Вчені стверджують, що завдяки здатності до життєпередбачення «Особистість передбачає не лише те, що повинно статися поза її волею, під впливом об'єктивних природних або суспільних чинників. Вона може активно передбачити можливість настання подій (і втілювати їх у життя, спрогнозувавши потрібні для цього ресурси, засоби та шляхи), які цілковито, або більшою мірою залежать від її волі. Життєпередбачення, таким чином, – це не лише прогнозування майбутніх подій, альтернативних варіантів життєвого шляху людини з їх здійсненням. Це – передбачення процесу, способів, засобів і шляхів впливу на життєві події, створення життєвих подій, розбудови прийнятих альтернативних варіантів траєкторії життєвого шляху, які залежать від волі та життєдіяльності людини. Формулу життєтворчості (досить схематично) можна виразити словами: «бачити та розуміти, прогнозувати, здійснювати власне життя» [13].

Вчені зазначають, що «повноцінне життя людини не можливе без збереження минулого, правдивого відбиття сучасного та активного опанування перспективи майбутнього. Внаслідок осмислення й побудови життєвого задуму особистість формує в уяві випереджувальний образ бажаного в житті» [13].

Досвід особистості її життєві цінності й актуальна інформація про життєві професійні ситуації, події, тощо є основою професійного передбачення, яка дає можливість висувати припущення, що утворюють певну систему й дозволяють побачити професійну перспективу. Реалізація перспективних професійних цілей особистості, можлива за умови адекватного розуміння професійних ситуацій, активності та наполегливості.

Вчені вирізняють такі форми прояву життєпередбачення:

- життєве передчуття (відчуття наближення стійкого емоційного стану та його асоціацій з певними життєвими подіями);
- провіщення надає передчуттю вербалізованого змісту;
- прогноз є передбаченням майбутнього підґрунтям якого є досвід наукові знання про об'єкт і будується на чітких логічних міркуваннях і набуває ознак нових знань та вимагає чіткого формулювання передбачених подій [13].

Сучасні науковці вважають професійне самовизначення майбутніх учителів початкової школи динамічним процесом їх орієнтації у сфері професії, спрямованістю на розвиток і самореалізацію, фізичних і духовних можливостей, професійних намірів, планів, створення реалістичного професійного образу-Я. Синякова В.Б. зазначає, що виникнення професійного самовизначення особистості відбувається ще під час навчання в школі й

проходить кілька етапів. Першим етапом є період первинного вибору професії особистості. Цей етап характеризується загальними уявленнями особистості про світ професій, не стійкими професійними намірами та ситуативними уявленнями про знання, уміння й навички, що є необхідними для роботи в певній сфері діяльності [14]. Другий етап характеризується стійкими професійними намірами. На третьому етапі особистість обирає бажану професію та проходить професійне навчання, опановує відповідними компетентностями. На четвертому, заключному етапі, відбувається самореалізація особистості в обраній професії. Саме третій і четвертий етапи професійного самовизначення особистості є важливими для майбутніх учителів. В процесі проходження даних етапів професійного самовизначення, майбутнім учителям потрібно встановити чіткий зв'язок між професійними очікуваннями, професійними планами, цінностями, власними потенційними можливостями та уявленнями про професійне майбутнє. Життєорганізація майбутніх учителів початкових класів характеризується умінням свідомо організувати життєвий простір і час.

Життєвдосконалення за твердженням вчених є «самонавчанням мистецтву життя, здатністю й готовністю до самостійного вдосконалення, розвитку й корекції особистісних якостей, цілеспрямованого опанування мистецтвом життя» [13].

Здатність до складання професійних планів та здатність мріяти є запорукою успіху в професійній сфері діяльності.

Шлях до професії починається з мрії. Професійна мрія – це процес уяви, фантазування, під час якого людина прогнозує події в професійної діяльності, яких вона прагне.

Професійний план – це заздалегідь визначений порядок здійснення конкретної роботи, обумовлений часом, метою, обсягом, методами, засобами, послідовністю виконання. Під час складання професійних планів, слід враховувати наявність відповідних фінансових, людських, технічних, особистісних ресурсів для його реалізації. Плани для професійного розвитку можуть включати такі пункти: цілі на місяць, квартал, семестр, рік; компетенції, які потрібно набути для досягнення поставлених цілей; послідовність дій; критерії, за якими визначають досягнення цілей; терміни виконання поставлених цілей; наступна дата планування професійного розвитку.

Здатність майбутніх учителів до аналізу особистісних ресурсів та професійних результатів виявляється у спрямованості на усвідомлення себе як професіоналів, а саме: усвідомлення професійної поведінки, іміджу, дій, цінностей, перспектив, особливостей взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу й потребі в професійному самовдосконаленні, виробленні професійної ідентичності, побудова адекватного образу професійного «Я» й уявленні про майбутню професійну діяльність.

В процесі визначення дидактичних аспектів щодо формування компетентності майбутніх учителів початкової школи з проєктування успішного професійного майбутнього використовувалися дидактичні методи, а саме: проєктування професійного «Портфоліо», цифрових наративів на тему: «Мої життєві цілі», ігрові заняття зі створення «Професійних проєктів»; вправи-роздуми: «Яким я бачу себе в майбутньому», «Мої дії в проблемній ситуації»; індивідуальні та групові методи арт-терапії, зокрема: малювання малюнків на великому аркуші паперу, та їх аналіз; застосовувалися дидактичні методи формування уяви, мрій і фантазування за допомогою яких створюється образ бажаного майбутнього, після його фіксації в уяві, учасники описують власні емоції, почуття, асоціації, які виникали в них, коли вони перебували в замріяному стані та які дії слід виконати, щоб мрії здійснилися [10 С.315-320].

Актуальний рівень компетентності майбутніх учителів з проєктування успішного професійного майбутнього вивчався за допомогою аналізу створених студентами «Портфоліо майбутнього вчителя», з метою оцінки рівня здатності створювати власний ціннісно-інтелектуальний образ «Я».

Опитувальник «Як ви проводите свій вільний час?», був застосований з метою визначити здібності студентів до рефлексійно-прогностичного моделювання. За результатами нашого дослідження головною розвагою в проведенні вільного часу студентів є соціальні мережі: «В контакті», «Facebook», «Twitter». Тут студенти проводять 35% вільного часу, онлайн-ігри займають у студентів 15 %, електронна переписка – 8%. Таким чином, більшу частину вільного часу студенти використовують ІКТ з метою розваги. Здебільшого спілкування в соціальних мережах зводиться студентами до пустих балачок, які не мають творчого спрямування [15 С. 167].

Тест «Який Ваш творчий потенціал?» (За Мільто Л.О.) [16], застосовувався для визначення рівня творчого потенціалу майбутніх учителів і здатності їх усвідомлювати його значення для формування у них базових компетентностей.

Загальна сума набраних студентами балів визначила рівень їх творчого потенціалу. Більше ніж 49 балів отримали 25% студентів, які мають закладений значний творчий потенціал, що обумовлює великий вибір творчих можливостей. Від 24 до 48 балів отримало 35% студентів. Вони наділені тими якостями, які дозволяють творити, але мають проблеми, що гальмують процес творчості. Принаймні, такий потенціал дозволяє їм творчо виявити себе, якщо, звичайно, вони цього побажають. 40% студентів отримали 23 та менше балів. Це свідчить про те, що відповідно проведеного тестування їх творчий потенціал потребує стимулювання й розвитку, оскільки отримані показники наявного стану невисокі. Припускаємо, що студенти недооцінюють себе, та свої здібності. Відсутність віри у свої сили наводить їх на думку, що вони взагалі не здатні до творчості и задоволення від процесу пізнання й розвитку ранніх професійних зацікавлень.

Для формування компетентності майбутніх учителів з проєктування

успішного професійного майбутнього доцільно використовувати ряд діагностичних методик та вправ, запропонованих в дослідженні Хімчук Л.І. [10] зокрема:

1. Методика створення професійного автопортрету.

Для того, щоб створити професійний автопортрет, студентам потрібно зібрати інформацію про себе за допомогою спогадів, самоспостережень, оцінок інших людей та створити цілісний образ власної особистості. Для цього, пропонується звернути увагу на індивідуальні особливості, приміром: тип мислення, увагу, пам'ять; риси характеру, які переважають: толерантність, емпатія тощо; визначити й вказати позитивні риси характеру, що сприяють майбутній професійній діяльності; зазначити ціннісні орієнтації; особистісні й професійні мрії та можливі шляхи їх досягнення.

У процесі роботи над автопортретом студентам пропонують методики для самодіагностики, зокрема: «Ціннісні орієнтації» (М.Рокич); методика вивчення темпераменту (Г.Айзенк); опитувальник для вивчення професійної спрямованості та інші.

2. Доцільно розвивати в майбутніх учителів здатність аналізувати особливості особистої поведінки в життєвих ситуаціях професійної, навчальної діяльності за допомогою спогадів, бесід з товаришами, близькими знайомими, рідними, викладачами.

3. Проаналізувати себе за допомогою уяви та фантазії: придумати оповідання, або казку про самого себе використовуючи асоціації з відомими казковими героями та явищами природи, що відтворюють внутрішній світ.

Під час формування компетентності майбутніх учителів з проєктування успішного професійного майбутнього слід звернути увагу майбутнім учителям на основні правила успішного планування часу, стратегічні плани, планування конкретних змін у собі (план самовиховання), оскільки таке планування допоможе студентам розвинути здатність до самоорганізації та допоможе вивільнити необхідний час.

Основні рекомендації для студентів щодо планування часу:

- складіть список справ та відзначте в ньому ті, які є особливо важливими. Час від часу переглядайте, наскільки ви змогли їх реалізувати й пройти вперед до поставленої мети. Таким чином, людина отримує задоволення від покрокових успіхів.

- всі справи слід розподілити за певними категоріями, приміром, найголовніші, менш важливі, які можна зробити у вільний час;

- важливі справи не слід передоручати нікому, а термінові, але не значні можна довірити виконувати іншим людям;

- варто уникати зайвих обіцянок та оцінювати власні можливості з позиції запитань до самого себе: «Чи необхідно зробити це саме сьогодні?», «Чи може виконати це хтось інший?», «Чи не намагаюся я обіцяти те, чого не в силах виконати?», «Чи не буде це зайвою роботою для мене?», «Як вплине виконання цієї роботи на мою продуктивність праці впродовж дня, або іншого періоду життя?»;

- варто розуміти відмінність між активністю й продуктивністю людини, зокрема активність може виявлятися в безлічі зустрічей з колегами та іншими знайомими людьми, але це зовсім не означає, що людина виконує все те, що необхідно, а продуктивність – це послідовні кроки до визначеної мети, які дають певний результат;

- детальний аналіз втраченого часу дасть можливість побачити причини втрат часу й передбачити шляхи уникнення даної проблеми;

- доцільно визначити години, коли вас не слід турбувати. Це дасть можливість зосередитися на роботі;

- визначайте години найбільшої вашої продуктивності праці, рутинну роботу намагайтеся виконувати в той період, коли продуктивність спадає;

- пам'ятайте про важливість розстановки пріоритетів;

- будьте рішучими, але якщо ви не готові серйозно планувати своє життя, почніть з мало: складіть план справ на день.

Для формування компетентності майбутніх учителів початкової школи важливого значення набуває самовиховання та впевнена поведінка. Рекомендуємо тренінгове заняття з самовиховання та розвитку впевненості в собі.

Мета тренінгового заняття полягає в актуалізації проблеми самовиховання вчителя та розвитку в нього здатності адекватно оцінювати власну поведінку. Завдання тренінгового заняття полягає в тому, щоб відпрацювати навички упевненої поведінки й саморегуляції; навчитися аналізувати сильні й слабкі сторони особистості учасників; опанувати прийомами, спрямованими на створення позитивного професійного образу «Я».

Кількість учасників в 10-15 осіб.

Вступна бесіда викладача.

Під час вступної бесіди викладач зосереджує увагу студентів на важливості навчитися звертати увагу на власну поведінку, що характеризується такими якостями, як: упевненість і невпевненість учителя в собі. Викладач пояснює особливості наслідків невпевненості на організм людини й те, що невпевнена поведінка перешкоджає людині в реалізації поставлених цілей та призводить до стримування почуттів, емоцій. Натомість впевнені в собі люди переконані в правах на реалізацію власного «Я» та володіють формами й методами цієї реалізації, здатні відстоювати власну точку зору та поважати думку інших людей.

2. Тренінгові вправи.

Вправа «Імена».

Метою вправи є розвиток саморефлексії та здатності до самопізнання.

Кожному з учасників тренінгового заняття видають по три картки. На картках потрібно написати три варіанти власного імені. Приміром, ім'я, яким вас називали рідні, друзі в школі, колеги та інші. Кожен з учасників представляє свої три імені та описує той бік свого характеру, який відповідає вказаному імені, або причині його виникнення.

Вправа «Хвалько».

Метою вправи є створення умов для формування навичок саморозкриття майбутніх учителів під час виступів.

Учасники сідають в коло. Кожен з них має похвалитися перед присутніми якою небудь власною якістю, здібностями, уміннями, знаннями, тощо, та розповісти про свої переваги. Виступ триває 2 хвилини. Після закінчення виступів усіх учасників відбувається колективне обговорення відчуттів, що виникали в процесі виконання вправи.

Вправа «Саморозкриття».

Мета: створення умов для саморозкриття; уміння вести полеміку і контраргументацію.

Кожен з учасників групи розповідає про власні негативні та слабкі сторони й те, що він не може прийняти в собі. Приміром, звички, що негативно впливають на якість життя, які він прагне змінити тощо.

Інші учасники уважно слухають та намагаються навести контраргументи й показати, що часто недоліки можуть стати в окремих випадках сильними сторонами особистості.

Вправа «Способи активізації уваги».

Метою вправи є розвивати в майбутніх учителів уміння поєднувати вербальні й невербальні засоби під час спілкування, здатність акцентувати увагу навколишніх. Завдання полягає в тому, що всім учасникам пропонують виконати одне й те ж просте завдання, будь-яким способом та привернути до себе увагу навколишніх.

Після закінчення вправи, аналізують дієвість всіх засобів застосованих учасниками тренінгу.

Підведення підсумків роботи групи.

У підсумку заняття проводять обмін питаннями-відповідями, список яких складається групою, приміром: «У чому полягають мої труднощі самопізнання, самосприйняття?», «Що я при цьому відчував (ла)?», «Які труднощі виникають у мене під час самореалізації?», «Що мені вдалося (не вдалося) досягти у ході тренінгу?», «Що сподобалося (не сподобалося) у ході тренінгу».

Таким чином, тренінгові заняття забезпечують високу ефективність формування компетентностей, необхідних викладачам вищої школи для успішної реалізації освітніх завдань.

Висновок. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що основними факторами впливу на формування образу вчителя є економічні, соціальні, освітні реформи та глобальні виклики перед якими опиняється сучасне суспільство. Відповідно до запитів суспільства висувуються й нові вимоги до особистісних якостей і громадянських рис учителя, його здатності до позитивних змін на користь демократичного суспільства, базових компетентностей, здатності підвищувати професійну майстерність. Особливо цінною є здатність до реалізації трудових функцій, а саме планування й прогнозування власної діяльності, проектування професійного майбутнього,

що ґрунтується на співпраці з учнями, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Вважаємо за доцільне формувати базові компетентності майбутніх учителів початкової школи на основі поєднання філософських, педагогічних і психологічних знань про шляхи одухотворення навчального процесу, надавати пріоритет розвитку цілісній гуманістично спрямованій системі освіти, яка сприяє задоволенню пізнавальних потреб особистості для процвітаючого життя в умовах мінливого сьогодення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці методів, які відбивають вірогідні професійні ситуації й сприяють формуванню «образу-я» та прогностичних умінь майбутніх учителів.

Література:

1. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти, «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>
2. Бернс, Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание. М. Педагогика. 1986. –421с.
3. Super D. E. Vocational Development: A Framework of Research N.Y., 1957. 391 p.
4. Зязюн, І. А. (2000). Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП
5. Зязюн, І. А. (2009). Особистісно-авторська природа педагогічної майстерності. Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia Професійна освіта: педагогіка і психологія: пол.-укр. журн.; укр.-пол. щорічник. Ченстохова; Київ. Вип. XI, 25–34.
6. Лещенко, М.П.(2003). Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: до проблеми педагогічної майстерності. (Ч.2.) Київ-Полтава.
7. Андрущенко, В. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В.Андрущенко, І. Табаче. – Політичний менеджмент (1).5 2005 –С.8–69. –Режим доступу:<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8886> (Дата звернення: 14.02.2020).
8. Gilbert, D. T. (2007). Stumbling on Happiness. New York: Vintage.
9. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод.посібник:У 2 ч. /Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен(заст..голови), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін.. К., 1997. Ч.1: Теорія і технологія життєтворчості. 312 с.
10. Хімчук Л.І. Дидактична система формування базових компетентностей у майбутніх учителів початкової школи: дис...док.пед.наук:13.00.09/ Хімчук Ліліана Іванівна. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2020. 446с.
11. Титаренко, Т.М. *Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості*. Монографія. / Т.М. Титаренко, О.Г. Злобіна, Л.А.Лепіхова, –Кіровоград: Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Імекс – ЛТД, 2012. –512с.
12. Кашпур А. Про проектування майбутнього – 2 лекція циклу «Розмова з майбутніми». – Режим доступу: <https://ne-np.facebook.com/ReputationLab/videos/про-проектування-майбутнього-2-лекція-циклу-розмови-з-майбутніми/839585826571473/>
13. Єрмаков І.Г. Життєві компетенції особистості. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. / І.Г.Єрмаков, Д.О. Пузіков. – Збірник наукових праць. – 2007. № 3(5). – Режим доступу:<http://ap.uu.edu.ua/article/202>.
14. Синякова В. Б. Професійне самовизначення особистості [Електронний ресурс]. Мала академія наук учнівської молоді. 2014. –Режим доступу: http://kyivobl.man.gov.ua/zakhody/Poradi_psihologa/PROFESIJNE_SAMOVIZNA_CHENNJA_OSOBISTOSTI/

15. Хімчук Л.І. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування в майбутніх учителів наукового підходу до організації вільного часу// Гірська школа Українських Карпат, –№14. 2016. –С. 165-169.
16. Мільто, Л.О. Теорія і технологія розв’язання педагогічних задач: навч. посіб./Л.О. Мільто. –Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. –156 с.

References:

1. Profesiinyi standart «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity, «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)». Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>
2. Berns, R. (1986). Razvytye «Ia-kontseptsyy» y vospytanye [*Development of «I-concept» and education*]. M. Pedahohyka. 421. [in Ukrainian].
3. Super D. E. (1957). Vocational Development: A Framework of Research N.Y., 391 p.
4. Ziaziun I. A. (2000). Pedahohika dobra: idealy i realii: nauk.-metod. posib. [*Pedagogy of good: ideals and realities: scientific method. Way*] Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
5. Ziaziun I. A. (2009). Osobystisno-avtorska pryroda pedahohichnoi maisternosti. [*Personality and authorial nature of pedagogical skill*]. Profesiina osvita:pedahohika i psykholohiia: pol.-ukr. zhurn.; ukr.-pol. shchorichnyk. [*Vocational training: pedagogy and psychology: pol.-ukr. Journal*] Chenstokhova; Kyiv. Vyp. XI, 25–34.
6. Leshchenko, M.P.(2003). Shchastia dytyny – yedyne diisne shchastia na zemli: do problemy pedahohichnoi maisternosti. [*The happiness of a child is the only real happiness on earth: to the problem of pedagogical skill*]. (Ch.2.) Kyiv-Poltava.
7. Andrushchenko, V. & Tabachek, I. (2005). Formuvannia osobystosti vchytelia v suchasnykh umovakh [*Formation of the teacher's personality in modern conditions*] Politychnyi menedzhment [*Political Management*] (1).58–69. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8886> [in Ukrainian].
8. Gilbert, D. T. (2007). Stumbling on Happiness. New York: Vintage.
9. Mystetstvo zhyttietvorchosti osobystosti: Nauk.-metod.posibnyk:U [The art of personality creation: Scientific-methodical manual: In 2 hours] 2 ch. /Red. rada: V.M.Donii (holova), H.M.Nesen (zast..holovy), L.V.Sokhan, I.H.Iermakov (kerivnyky avtorskoho kolektyvu) ta in.. K., 1997. Ch.1: Teoriia i tekhnolohiia zhyttietvorchosti –*Theory and technology of life creation*. 312 s. [in Ukrainian].
10. Khimchuk L.I. (2020). Dydaktychna systema formuvannia bazovykh kompetentnostei u maibutnykh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Didactic system of formation of basic competencies in future primary school teachers]. *Doktor's thesis*. Poltava: PNPUI imeni V.H.Korolenka 2020. 446s. [in Ukrainian].
11. Tytarenko, T.M. & Zlobina, O.H., & Liepikhova, L.A. (2012). Yak buduvaty vlasne maibutnie: zhyttievi zavdannia osobystosti. Monohrafiia [How to build your own future: life tasks of the individual]. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kirovohrad. Imeks – LTD – *National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology*. Imex-LTD.512s. [in Ukrainian].
12. Kashpur A. Pro proiektuvannia maibutnoho – 2 leksiia tsykladu «Rozмова z maibutnimy» [*On the design of the future - 2 lectures of the series «Conversation with the future»*]. Retrieved from <https://ne-np.facebook.com/ReputationLab/videos/pro-proiektuvannia-maibutnoho-2-leksiia-tsykladu-rozmovy-z-maibutnimy/839585826571473/>[in Ukrainian].
13. Iermakov I.H. & Puzikov D.O. (2007). Zhyttievi kompetentsii osobystosti [*Life competencies of the individual*] Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy [*Current problems of education and upbringing of people with special needs*]. – Zbirnyk naukovykh prats.Collection of scientific works. 2007. № 3(5). Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/202>

14. Syniakova V. B. (2014). Profesiine samovyznachennia osobystosti [Professional self-determination of personality]. Mala akademiia nauk uchnivskoi molodi [*Small Academy of Sciences for student youth*] Retrieved from http://kyivobl.man.gov.ua/zakhody/Poradi_psihologa/PROFESIJNE_SAMOVIZNA_CHENNJA_OSOBISTOSTI/

15. Khimchuk L.I. (2016). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii yak zasib formuvannia v maibutnikh uchyteliv naukovoho pidkhodu do orhanizatsii vilnoho chasu [Information and communication technologies as a means of forming a scientific approach to the organization of free time in future teachers]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat – Mountain school of the Ukrainian Carpathians*, 14. 165-169. [in Ukrainian].

16. Milto, L.O. (2013). Teoriia i tekhnolohiia rozviazannia pedahohichnykh zadach: navch. Posib [*Theory and technology of solving pedagogical problems: tex tbook*] –Kirovohrad: Imeks-LTD, 2013. –156 s. [in Ukrainian].